

СЕКЦІЯ XXII. ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

10 УРОКІВ ЗІБРАННЯ ЛЕКЦІЙ М. ФУКО «СУСПІЛЬСТВО МАЄ БУТИ ЗАХИЩЕНЕ»

Панасюк Марія Олександрівна

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
ННІ СГМ Національний університет «Острозька академія», Україна

Курс лекцій Мішеля Фуко «Суспільство має бути захищене» [1] (ориг. фр. — «Il faut défendre la société» [3], Cours au Collège de France (1975—1976), або англ. — “Society Must Be Defended” [4], Michel Foucault Lectures at the Collège de France, 5), прочитаних автором у Колеж де Франс, одному з найпрестижніших вищих навчальних закладів Франції, у 1975—1976 роках, відкриває перед нами широке коло питань, пов'язаних з політичною філософією та системами влади. Фуко відділяється від традиційних уявлень про владу та суспільство, передаючи нам нові уявлення про їхні взаємозв'язки та ролі. Твір Фуко, у якому автор висловлює свої погляди на важливі аспекти соціальної організації, наповнений цікавими роздумами та думками автора.

1. Влада та контроль за індивідом.

М. Фуко розглядає питання влади та контролю за індивідом, вказуючи на необхідність обмежень для функціонування будь-якої політичної системи та супроводження владної діяльності цими обмеженнями. У творі Фуко проголошує: «Не треба, я вважаю, вбачати в індивіді свого роду елементарну частинку, найпростіший атом, багатозначну та інертну матерію, до якої влада застосовується, на яких впливає, підкоряючи собі індивідів чи ламаючи їх. Насправді один із перших наслідків застосування влади полягає в тому, що вона веде до конституювання та ідентифікації індивідів з тіл, жестів, промов, бажань. Тобто індивід не є візаві влади; він, на мою думку, один із перших її результатів. Індивід є результатом влади, і в той же час, в тій же мірі, якою він є її результатом, він є і її посередником: влада переноситься за допомогою індивіда, якого вона створила» [1, с. 48—49]. Ця цитата показує, що Фуко вважає, що конституювання індивіда є ключовим фактором для збереження влади та контролю за суспільством.

2. Суспільна інженерія та біополітика.

У своїй лекції Фуко спрямовує нашу увагу на важливість різноманітних механізмів та стратегій суспільної інженерії, відповідаючи на запитання: «На що спрямована нова технологія влади, біополітика, біовлада, яка перебуває на шляху встановлення? Я вам про це щойно сказав у двох словах: мається на увазі сукупність процесів, що включають пропорцію народжень і смертей, рівень відтворення, зростання населення і т. д.» [1, с. 257]. Він звертає увагу на роль контролю за індивідом у цьому процесі, вказуючи на потребу захисту суспільства через цей контроль.

3. Паноптикон та суспільний нагляд.

У творі Фуко акцентується увага на понятті паноптикону (інший варіант написання — паноптикум), розвинутого Джеремі Бентамом, який він проаналізував

у своїй книзі «Покарання та винагороди» [2] (“Punishments and Rewards”, 1811 p.). М. Фуко досліджує паноптичну структуру для розуміння системи нагляду та контролю в суспільстві, вказуючи на важливість цього аспекту в побудові соціальних відносин. Поняття зла — «усіх видів зла» — уже включено в саме поняття винагороди Бентама, тобто покарання є корисним; Бентам наполягає на тому, що протилежність винагороди — біль чи покарання — створює позитивний ефект, який підтримує реальну цінність винагороди [5].

4. Політична влада та індивідуальна свобода.

Фуко звертає увагу на взаємозв'язок політичної влади та індивідуальної свободи, намагаючись зрозуміти, як влада може бути захищена і контролювана з урахуванням індивідуальних прав та свобод. Так, він пише, апелюючи до класичної моделі Гоббса: «Загалом треба звільнитися від моделі Левіафана, моделі штучної людини, робота, рівною мірою створеного з різних частин і унітарного, який включає всіх реальних індивідів і в якому громадяни уособлюють тіло, а верховна влада втілює душу. Потрібно вивчати владу поза моделлю Левіафана, поза областю, обмеженою юридичною суверенністю та інститутом держави; мова йде про аналіз, що виходить з техніки та тактики панування. Ось той методологічний напрям, якому, я думаю, потрібно слідувати і якому я намагався слідувати в тих різноманітних дослідженнях, які ми проводили в попередні роки щодо влади в галузі психіатрії, дитячої сексуальності, системи покарання і т.д.» [1, с. 53].

5. Стратегії нагляду та контролю.

М. Фуко розглядає вплив соціальної дисципліни та контролю на формування суспільства, вказуючи на їхню взаємозалежність та важливість для збереження стабільності та порядку існуючої системи. Фуко розрізняє тактики індивідуалізації та множинності, вводячи термін «людина—рід»: «Нова, не дисциплінарна техніка влади — на відміну від дисципліни, яка звернена до тіла, — застосовується до життя людей або, можна сказати, вона звернена не до людини—тіла, а до живої людини, до людини як живої істоти; в крайньому випадку, можна сказати, до людини—роду. Точніше, я сказав би так: дисципліна здатна керувати множинністю людей, оскільки ця множинність може і повинна перетворитися на індивідуальні тіла, що підлягають нагляду, дресирування, використання, при нагоді, покарання» [1, с. 256].

6. Взаємозв'язок влади та знання.

Згідно з Фуко, влада тісно пов'язана зі знанням, і він підкреслює, що — «Форми дисципліни виступають таким чином носіями дискурсу порядку, але не юридичного порядку, що виходить із суверенітету, а дискурсу природного порядку, тобто норми. Вони визначають не кодекс закону, а кодекс нормалізації і обов'язково пов'язані з теорією, але не права, а гуманітарних наук. Тому для різноманітних форм дисципліни юриспруденцією є знання, що виробляється в клініках» [1, с. 57].

7. Становлення і перетворення суспільства.

М. Фуко розглядає процес становлення і перетворення суспільства як складний процес, підкреслюючи потребу в сталому контролі та захисті від потенційних загроз: «Ось слава і ганьба дискурсу про раси, що борються. Я хотів вам показати дискурс, який разом відокремив нас від орієнтованої на верховну владу історико—юридичної свідомості і змусив нас увійти в іншу форму історії, в інший час, в якому одночасно мріють і знають, мріють і розуміють, коли питання про владу не може бути відокремлене від питання про поневолення, звільнення та незалежності. Петрарка запитував себе: “Чи є щось в історії, що б не було похвалою Риму?”. А ми — і це, звичайно, характеризує нашу історичну свідомість і пов'язано з появою контр історії, ми запитуємо себе: “Чи є щось в історії, що не було б закликком до революції чи страхом

перед нею?”. Я ж просто додам до цього: “А якщо Рим знову переможе революцію?”» [1, с. 99].

8. Дисциплінарні інституції та підпорядкування.

Автор розглядає відносини влади та підпорядкування в суспільстві, вказуючи на те, що — «Ось чому в боротьбі проти узурпації влади з боку дисциплінарних механізмів, проти піднесення пов'язаної з науковим знанням влади ми в сучасних умовах маємо в своєму розпорядженні один, очевидно, — надійний, — метод, а саме, — звернення або повернення до права, побудованого на принципі суверенітету, заснованого на цьому старому принципі» [1, с. 58]. Ця цитата відображає його погляд на постійний і необхідний характер владної структури. Твір розглядає роль дисциплінарних установ у суспільстві та їхню взаємодію з громадянами.

9. Критика репресивних інститутів влади.

М. Фуко висловлює критику інститутів влади, вказуючи на необхідність переосмислення їх функцій та впливу на суспільство. Фуко аналізує поняття політичної репресії та її вплив на суспільство, звертаючи увагу на різні форми політичного тиску. Перефразовуючи відомому максимуму Клаузевіца, він заявляє: «Так ми отримуємо першу гіпотезу — механізм влади зводиться, в основному і головним чином до репресії; — і другу гіпотезу — влада це війна, війна, продовжена іншими засобами» [1, с. 36].

10. Роль інтелігенції та громадянської активності.

Нарешті, Фуко акцентує увагу на важливості ролі інтелігенції та громадянської активності для забезпечення захисту суспільства та контролю за владою. Він наголошує на децентралізації громадянської участі та суспільного впливу на владні інституції: «Я думаю, що переважно локальний характер критики вказує на появу свого роду автономного, нецентралізованого теоретичного виробництва, такого, яке не має на підтвердження своєї цінності потреби в санкції з боку загального знання» [1, с. 27].

У цій статті ми мали на меті звести до купи основні думки та ідеї Мішеля Фуко із курсу лекцій «Суспільство має бути захищене». Роботи французького філософа — постструктураліста відкривають нові способи розуміння влади, контролю та суспільних відносин. Ці цитати та концепції відображають важливі аспекти філософських поглядів Фуко, які і досі інтригують та надихають на дискусії в галузі політичної філософії, культурології та соціології.

Список використаних джерел:

1. Фуко М. Потрібно захищати суспільство: Курс лекцій, прочитаних у Колеж де Франс у 1975—1976 навчальному році. — СПб.: Наука, 2005. — 312 с.
2. Bentham J. Part third: Of punishments. *Theory of legislation (translated from the French of Etienne Dumont)*. / trans. by R. Hildreth. London. P. 322—357. URL: <https://doi.org/10.1037/12200-008> (date of access: 08.12.2023).
3. Foucault M. *Il faut defendre la société*. Paris: Gallimard, 1997. — 283 p.
4. Foucault M. *Society Must Be Defended*. Penguin Books Ltd, 2004. — 336 p.
5. Hixson R. F. Bentham's "The Rationale of Reward". *The Journal of the Rutgers University Libraries*. 2012. Vol. 43, no. 1. URL: <https://doi.org/10.14713/jrul.v43i1.1606> (date of access: 08.12.2023).